

‘তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰা’ৰে এলিয়টৰ কবিতাত এভুমুকি

সঞ্জীৱ কুমাৰ নাথ

“আমাৰ বিশ্বাস যে অনুবাদ কৰাৰ প্ৰয়াসেৰে কবিতা এটাৰ বেছি ওচৰ চাপিব পাৰি। মাতৃভাষাৰ কবিতা এটাও অন্য ভাষালৈ ভাঙনি কৰি চালে সেই একেই কথা : কবিতাটোৰ সৈতে সম্বন্ধ আৰু দূৰ হয়, আৰু এক প্ৰকাৰৰ আনন্দ পোৱা যায়।”

The Journey of the Magi (1927)

By T S Eliot (26 September 1888-4 January 1965)

"A cold coming we had of it,
Just the worst time of the year
For a journey, and such a long journey:
The ways deep and the weather sharp,
The very dead of winter."
And the camels galled, sore-footed, refractory,
Lying down in the melting snow.
There were times we regretted
The summer palaces on slopes, the terraces,
And the silken girls bringing sherbet.
Then the camel men cursing and grumbling
And running away, and wanting their liquor and women,
And the night-fires going out, and the lack of shelters,
And the cities hostile and the towns unfriendly
And the villages dirty and charging high prices:
A hard time we had of it.
At the end we preferred to travel all night,
Sleeping in snatches,
With the voices singing in our ears, saying
That this was all folly.

Then at dawn we came down to a temperate valley,
Wet, below the snow line, smelling of vegetation;
With a running stream and a water-mill beating the darkness,
And three trees on the low sky,
And an old white horse galloped away in the meadow.
Then we came to a tavern with vine-leaves over the lintel,
Six hands at an open door dicing for pieces of silver,
And feet kicking the empty wine-skins.
But there was no information, and so we continued

And arriving at evening, not a moment too soon
Finding the place; it was (you may say) satisfactory.

All this was a long time ago, I remember,
And I would do it again, but set down
This set down
This: were we led all that way for
Birth or Death? There was a birth, certainly,
We had evidence and no doubt. I had seen birth and death,
But had thought they were different; this Birth was
Hard and bitter agony for us, like Death, our death.
We returned to our places, these Kingdoms,
But no longer at ease here, in the old dispensation,
With an alien people clutching their gods.
I should be glad of another death.

তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰা (১৯২৭)

টি এছ এলিয়ট (২৬ ছেপ্তেম্বৰ ১৮৮৮-৪ জানুৱাৰী ১৯৬৫)

“ঠেৰেঙা লগোৱা জাৰ,
বছৰটোৰ আটাইতকৈ বেয়া সময়
যাত্ৰাৰ বাবে, তাতে ইমান দীঘলীয়া যাত্ৰা :
বোকা-বৰফত পোত যোৱা বাট আৰু নিষ্ঠুৰ বতৰ,
শীতৰ কঠিনতম সময়।”
আৰু গলিবলৈ ধৰা বৰফতে শুই পৰা,
খঙাল, ভৰিত ঘা লগা, বশ নমনা উটবোৰ।
মাজে মাজে আমাৰ আক্ষেপ হৈছিল
পাহাৰৰ হেলনীয়াত সেই গ্ৰীষ্মকালীন প্ৰাসাদবোৰ, আগচালিবোৰ,
আৰু ৰেচম-পৰিহিত সেই ছৰবত অনা ছোৱালীবোৰ।
তদুপৰি উট-মাউতহঁতৰ গালি-গালাজ, ভোৰভোৰণি,
আৰু নাৰী আৰু সুৰা বিচাৰি সিহঁতৰ পলায়ন,
আৰু নিশা আমাৰ জুই নিৰ্বাপিত হৈ পৰা, আৰু আশ্ৰয়হীনতা,
আৰু অসভ্য নগৰবোৰ আৰু গোঙোৰা চহৰবোৰ
আৰু লেতেৰা গাঁওবোৰৰ চৰা দামৰ আশ্ৰয়:
বৰ কষ্ট হৈছিল আমাৰ।
অৱশেষত আমি ৰাতি ৰাতিয়েই যাবলৈ ধৰিলোঁ,
মাজে-মধ্যে টোপনিয়াই,
কাণত আমাৰ বাজিছিল সেই বাণী,
যে এই সমস্ত প্ৰপঞ্চ কেৱল ভ্ৰান্তি।

পিছত কাহিলি পুৰাতো আমি নামি গ'লোঁ এক নাতিশীতোষ্ণ সমতল উপত্যকালৈ,
বৰমুণে কোবোৱা, বৰফৰ প্ৰকোপৰ পৰা দূৰত, তৰু-তৃণৰ গোন্ধেৰে সমৃদ্ধ।
এটি বোঁৱতী জুৰি আৰু এটা জল-যন্ত্ৰ দেখা পালোঁ ছয়াময়া আন্ধাৰ-পোহৰত,
আৰু দূৰ দিগন্তত তিনিজোপা গছ,
আৰু এটা বৃঢ়া বগা ঘোঁৰাই দৌৰ ধৰিছিল পথাৰখনত।
তাৰ পিছত আমি পালোঁগৈ এক মদৰ দোকান য'ত দুৱাৰৰ ওপৰত আছিল দ্ৰাফালতাৰ পাত,
এখন খোলা দুৱাৰেৰে দেখিলোঁ ছখন হাত,
ব্যস্ত ৰূপৰ মুদ্ৰাৰ বাবে পাশা মৰাত,
আৰু খালি হৈ পৰা মদৰ চামৰাৰ মোনাত মদাহীৰ ভৰিৰ গোৰ।
কিন্তু নাপালোঁ তাতো কোনো খবৰ, গতিকে আমি অব্যাহত ৰাখিলোঁ সেই যাত্ৰা
আৰু সন্ধিয়া, পলমকৈ হ'লেও ঠাইখন পালোঁগৈ; ক'ব পাৰি যে আমি সন্তুষ্ট হৈছিলোঁ।

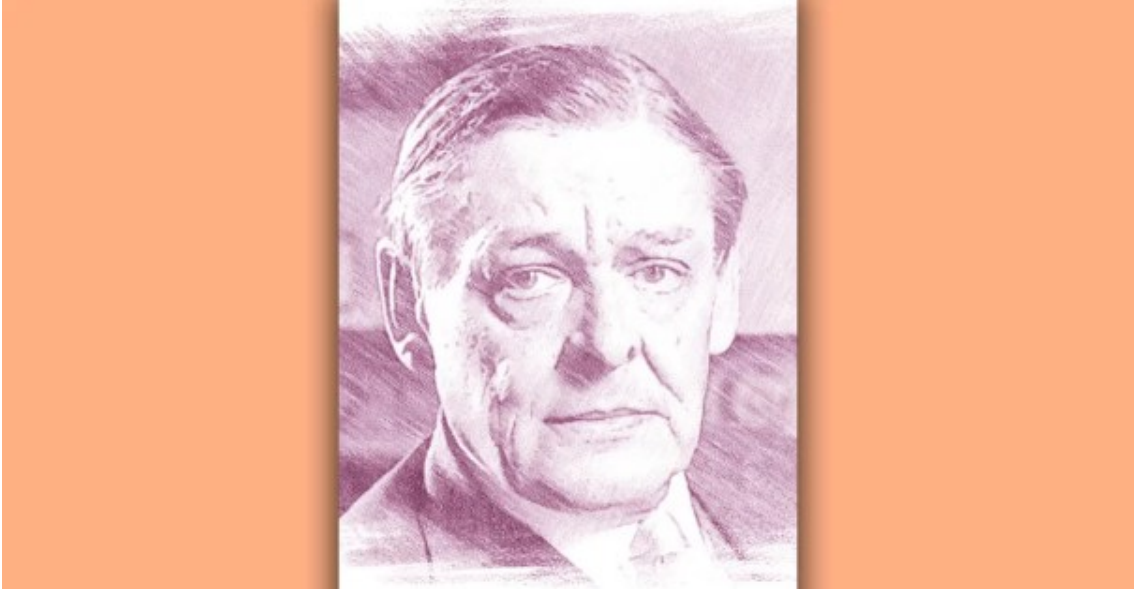
এয়া আছিল অনেক দিন আগৰ কথা, মোৰ মনত পৰে,
আৰু সেই কষ্টকৰ যাত্ৰা পুনৰ কৰিবলৈও মই কুৰ্ণাবোধ নকৰিম,
কিন্তু এইটো কথা লিখাচোন,
এইটো কথা লিখা:

আমাক ইমান দূৰ বাট দেখুৱাই কিয় নিয়া হৈছিল? জন্মৰ বাবে নে মৃত্যুৰ বাবে?
জন্ম যে হৈছিল, সেয়া নিশ্চিত,
প্ৰমাণ পাইছিলোঁ, কোনো সন্দেহ নাই। জন্ম আৰু মৃত্যু মই আগেয়ে দেখিছিলোঁ,
কিন্তু দুয়োটা পৃথক বস্তু বুলি ভাবিছিলোঁ; এই জন্ম আছিল
অতি কঠোৰ, তিক্ততাপূৰ্ণ, কষ্টকৰ : মৃত্যুৰ দৰে, আমাৰ মৃত্যুৰ দৰে।
উভতিলোঁ আমি আমাৰ নিজৰ ঠাই, এই দেশবোৰলৈ,
কিন্তু ইয়াৰ পুৰণি ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতিত আমি আৰু শান্তি নাপালোঁ,
অচিনাকি হৈ পৰা মানুহবোৰে খামুচি ধৰি আছে সিহঁতৰ সেই দেৱতাবোৰ।
অন্য এক মৃত্যুৰ অপেক্ষাত এতিয়া মই!

‘তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰা’ৰ বিষয়ে:

কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমার্ধত ইংৰাজী সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত প্ৰায় একছত্ৰী সম্ৰাট হৈ পৰা টি এছ
এলিয়ট(১৮৮৮-১৯৬৫)ৰ বিখ্যাত কবিতা ‘The Waste Land’ প্ৰকাশ হৈছিল এশ বছৰ আগতে,
১৯২২ চনত। এতিয়াও সেই কবিতাই বিশ্বৰ বিভিন্ন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজী বিভাগৰ পাঠ্যক্ৰমত ঠাই
পাই আছে, এতিয়াও এলিয়টৰ কবিতা আৰু সমালোচনাৰ অধ্যয়ন, আলোচনা হৈয়েই আছে। কিন্তু
সাধাৰণতে এটা ধাৰণা আছে যে এলিয়টৰ কবিতাবোৰ দুৰ্বোধ্য, যে সাধাৰণ মানুহে সেইবোৰৰ ওচৰ
নচপাই ভাল। এই ধাৰণাটো সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ নহয়। এলিয়টৰ কিছুমান কবিতাৰ বিদ্যায়তনিক অধ্যয়নৰ
বাবে কিছু কষ্ট কৰিবলগীয়া হয়, তাত সন্দেহ নাই, কিন্তু এনেকুৱা উদাহৰণে আছে যে তেওঁৰ ‘Ash
Wednesday’ৰ দৰে ‘কঠিন’ কবিতা ড্ৰাগ ডিএডিকশন কেন্দ্ৰত ৰোগীসকলক শুনোৱা হৈছে, আৰু

কোনো বিদ্যায়তনিক পাৰদৰ্শিতা নথকা সেই ৰোগীসকলে কবিতাটো শুনি আনন্দিত হৈছে, উপকৃত হৈছে। অৱশ্যে সেই ধৰণে কবিতাক চিকিৎসাত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা বিষয়ে ইয়াত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা নাই। ইয়াত মাত্ৰ এটা কবিতাৰ উদাহৰণেৰে এলিয়টৰ কবিতাৰ সোৱাদ কেনেকুৱা সেয়া আলোচনা কৰা হ'ব, আৰু আলোচনাত কবিতাটোৰ সাধাৰণ ভাবে কৰা অসমীয়া অনুবাদৰ ব্যৱহাৰ কৰা হ'ব।

টি এছ এলিয়ট

কবিতাটো হ'ল এলিয়টে ১৯২৭ চনত প্ৰকাশ কৰা 'Journey of the Magi' (আৰু আমি কৰা তাৰ অসমীয়া অনুবাদৰ শিৰোনাম 'তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰা')। মূল ইংৰাজী কবিতাটো প্ৰকাশ হোৱা বছৰতেই, অৰ্থাৎ ১৯২৭ চনত এলিয়টে তেওঁৰ পৰিয়ালৰ Unitarianism ধৰ্ম এৰি ইংলেণ্ডত Anglo-Catholic ধৰ্মত দীক্ষিত হয়, আৰু এই দুটা ঘটনাৰ সম্বন্ধ কেৱল কাকতালীয় নহয়। এলিয়টৰ ককাক উইলিয়াম গ্ৰীনলীফ এলিয়ট আছিল আমেৰিকাৰ ইউনিটেৰিয়ান গীৰ্জাৰ এজন দিগ্গজ নেতা, আৰু তেওঁৰ মুখৰ কথাই এলিয়ট পৰিয়ালৰ আইন আছিল। পিছৰ জীৱনত এলিয়টে কৈছিল যে তেওঁৰ ককাকে কবৰৰপৰাও এলিয়ট পৰিয়ালৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল। ইউনিটেৰিয়ান খ্ৰীষ্টানসকলৰ বাবে বিশ্বাসতকৈ যুক্তি বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ, আৰু তেওঁলোকে সামাজিক কাম-কাজত খুব বেছি গুৰুত্ব দিয়ে। এই যুক্তি-সৰ্বস্ব, সমাজসেৱাত গুৰুত্ব দিয়া ধৰ্মই কিন্তু সকলো মানুহক সন্তুষ্ট কৰিব নোৱাৰে, কাৰণ ইউনিটেৰিয়ান গীৰ্জাত প্ৰাৰ্থনা, উপাসনা আদিৰ স্থান গৌণ।

উপাসনা কৰা, প্ৰাৰ্থনা কৰা অন্ততঃ কিছুমান মানুহৰ সহজ বৃত্তিৰ দৰে। কাৰেন আৰ্মষ্ট্ৰঙে তেওঁৰ *A History of God* নামৰ গ্ৰন্থত এটা কাহিনী কৈছে: দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত ইহুদীসকলৰ বিনাশ হোৱাৰ অন্তত কেইজনমান ইহুদী ধৰ্মগুৰুৱে তেওঁলোকৰ ঈশ্বৰৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ তৰিলে। তেওঁলোকক কিয় তেওঁলোকৰ ঈশ্বৰে ৰক্ষা নকৰিলে? কিয় তেওঁলোকক হিটলাৰৰ অত্যাচাৰৰপৰা, গেছ চেম্বাৰৰপৰা নবচালে? তেওঁলোকেতো ঈশ্বৰৰ আৰাধনা ঠিকেই কৰি আহিছে! সেই বিচাৰত ভাগ লোৱা ধৰ্ম গুৰুসকলৰ

যুক্তি-তৰ্ক শূন্যৰ পিছত বিচাৰপতি ধৰ্ম গুৰুজনে শেষত নিজৰ ৰায় দিলে। তেওঁ ক’লে যে “আমাৰ বাবে আমাৰ ঈশ্বৰ এতিয়া নাই। তেওঁ মৃত। পিছে এতিয়া সন্ধিয়াৰ প্ৰাৰ্থনাৰ সময় হ’ল, প্ৰাৰ্থনাৰ বাবে যাওঁহক, ব’লক”।

এলিয়টৰ জীৱনী অধ্যয়ন কৰিলে ভাব হয় যে তেওঁৰ ভিতৰতো উপাসনা কৰাৰ, প্ৰাৰ্থনা কৰাৰ হাবিয়াস থকা ধৰ্ম-বিশ্বাসী এজন আছিল। তেওঁৰ পৰিয়ালৰ ধৰ্মই কিন্তু তেওঁৰ অন্তৰৰ সেই হাবিয়াস পূৰণ হ’বলৈ বিশেষ সহায় কৰা নাছিল, আৰু সেই বাবেই, অৱশেষত ১৯২৭ চনত তেওঁ ধৰ্ম সলনি কৰে। ‘তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰা’ই ধৰ্ম সলনি কৰা অভিজ্ঞতা যে সহজ নহয়—অন্ততঃ এলিয়টৰ দৰে ধৰ্মক অতি গুৰুত্ব সহকাৰে লোৱা মানুহৰ বাবে—সেই কথাকে নাটকীয় ভাবে দেখুৱাইছে। কবিতাটোৰ আমি কৰা অসমীয়া অনুবাদটো নিখুঁত নহয়, আৰু বোধকৰো সন্স্পূৰ্ণ নিখুঁত অনুবাদ সম্ভৱো নহয়, কিন্তু সাধাৰণভাবে এই অনুবাদেৰে কবিতাটোৰ ভাব হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰি।

বাইবেলত থকা যীশুৰ জন্মৰ কাহিনীত আছে যে প্ৰাচ্যৰ তিনিজন পণ্ডিতে আকাশত ওলোৱা এটা বিশেষ তৰা দেখি বুজিছিল যে সেই তৰাৰ তলতে কোনো ঠাইত ত্ৰাণকৰ্তা যীশুৰ জন্ম হৈছে। তেওঁলোকে শিশু যীশুক সন্মান জনাবৰ বাবে, আৰু কেইটামান বিশেষ উপহাৰ দিবৰ বাবে নিজৰ ঠাইৰ পৰা দীঘলীয়া যাত্ৰা কৰি গৈ কণমাণি যীশুক দেখা কৰিছিল। এলিয়টে বিভিন্ন ঠাইত প্ৰশংসা কৰা তেওঁৰ এজন প্ৰিয় ধৰ্মগুৰু বিশ্বপ লাঙ্গলট এন্দ্ৰ্যজে (১৫৫৫-১৬২৬) ৰজা জেইমছ(প্ৰথম)ৰ সমুখত ১৬২২ চনৰ বৰদিনৰ প্ৰাৰ্থনা সভাত এই তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰাৰ কষ্টৰ কথা কৈছিল এইদৰে: “A cold coming they had of it at this time of year, just the worst time of year to take a journey, and especially a long journey in. The ways deep, the weather sharp, the days short, the sun farthest off in solstitio brumadi, ‘the very dead of winter’ ”। এন্দ্ৰ্যজৰ শব্দখিনিৰ নাম মাত্ৰ সালসলনি কৰি এলিয়টে কবিতাটোৰ আৰম্ভণিত ব্যৱহাৰ কৰিছে, আৰু এই কথাখিনি উৰ্ধ্বকমাৰ মাজত ৰাখি এলিয়টে জানিবলৈ দিছে যে তেওঁ আনৰ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰি কবিতাটোৰ আৰম্ভণি কৰিছে। এই কবিতা লিখাৰ সাত বছৰ আগতে, ১৯২০ চনতে এলিয়টে তেওঁৰ ‘Philip Massinger’ নামৰ ৰচনাত কৈছে যে “অপৰিপক্ব কবিয়ে আনৰ অনুকৰণ কৰে, পৰিপক্ব কবিয়ে চুৰি কৰে” (Immature poets imitate; mature poets steal)। ১৯২১ চনত লিখা তেওঁৰ ৰচনা ‘The Metaphysical Poets’ৰ এঠাইত এলিয়টে কবিৰ মনে কিদৰে কাম কৰে সেই বিষয়ে কৈছে। তেওঁৰ মতে সাধাৰণ মানুহতকৈ কবিৰ পাৰ্থক্য এইখিনিতে যে সাধাৰণ মানুহে নিজৰ অভিজ্ঞতাখিনিৰ কোনো বিশেষ ব্যৱহাৰ নকৰে, কিন্তু কবিৰ যিকোনো অভিজ্ঞতাই কাব্যৰূপ ল’ব পাৰে, তেওঁৰ মনত বিভিন্ন অভিজ্ঞতা সানমিহলি হৈ, সলনি হৈ, কাব্যলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। ‘তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰা’ৰ আৰম্ভণিত এলিয়টে কিদৰে এন্দ্ৰ্যজৰ শব্দ ‘চুৰি’ কৰিছে সেইটো লক্ষ্য কৰিলে এটা কথা স্পষ্ট হয় যে এলিয়টে বিশ্বপ লাঙ্গলট এন্দ্ৰ্যজৰ ধৰ্মোপদেশটো পঢ়োঁতে তাত তেওঁ কবিতাৰ সম্ভাৱনা দেখা পাইছিল।

বিশ্বপ এন্দ্ৰ্যজে সেইদিনা ৰজাৰ সমুখত দিয়া ধৰ্মোপদেশত নৱজাত যীশুক শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিবলৈ অহা তিনি পণ্ডিতৰ যাত্ৰাৰ কষ্টৰ কথা কৈছিল, আৰু এলিয়টেও তেওঁৰ কবিতাত সেই কষ্টৰ বৰ্ণনাত বিশেষ গুৰুত্ব দিছে। শীতৰ প্ৰকোপ, সহজে আদেশ নমনা উটবোৰ, উট মাউতবোৰৰ অসভ্য মাত-কথা আৰু আচৰণৰ উপৰি তেওঁলোকে পাৰ হৈ যোৱা ঠাইবোৰত লগ পোৱা ভোগ-বাসনা, বেপাৰ আদিত ব্যস্ত মানুহৰ সঙ্গ—এনে অনেক কথাৰ বৰ্ণনাৰে এলিয়টে পণ্ডিত তিনিজনৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক যন্ত্ৰণাৰ নাটকীয় ৰূপ দিছে। ছন্দৰ সহায়েৰে আৰু শব্দৰ পুনৰাবৃত্তিৰ অতিকৌশলী ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা

এলিয়টে তিনি পণ্ডিতৰ যন্ত্ৰণাৰ নাটকীয় ৰূপ অধিক আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। কেৱল এটা সৰু শব্দ ‘and’ৰ পুনৰাবৃত্তিয়ে তিনি পণ্ডিতৰ মনৰ বিৰক্তিৰ ভাব অতি সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰিছে:

And the silken girls bringing sherbet.
Then the camel men cursing and grumbling
And running away, and wanting their liquor and women,
And the night-fires going out, and the lack of shelters,
And the cities hostile and the towns unfriendly
And the villages dirty and charging high prices:
A hard time we had of it.

আৰু ৰেচম-পৰিহিত সেই ছৰবত অনা ছোৱালীবোৰ।
তদুপৰি উট-মাউতহঁতৰ গালি-গালাজ আৰু ভোৰভোৰণি,
আৰু সুৰা আৰু নাৰী বিচাৰি সিহঁতৰ পলায়ন,
আৰু আমাৰ নিশাৰ জুই নিৰ্বাপিত হৈ পৰা, আৰু আশ্ৰয়হীনতা,
আৰু অসভ্য নগৰবোৰ আৰু গোঙোৰা চহৰবোৰ
আৰু লেতেৰা আৰু অধিক দাম বিচৰা গাঁওবোৰ:
বৰ কষ্ট হৈছিল আমাৰ।

এইকেইটা শাৰীত এলিয়টে এঘাৰ বাৰ ‘and’ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰাৰ দৰে অসমীয়া অনুবাদতো দহবাৰ ‘আৰু’ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰি আৰু কিছু পৰিমাণে ছন্দৰ মিল ৰাখি আমি কৰা দৰে অসমীয়া অনুবাদ কৰিব পাৰি। এনে অনুবাদে মূল ইংৰাজীৰ ছন্দ আৰু পুনৰাবৃত্তিৰ কৌশল কিছু পৰিমাণে হ’লেও ধৰি ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰি অলপ হ’লেও এলিয়টৰ মূল কবিতাটোৰ সোৱাদ অসমীয়া পঢ়ুৱৈক দিব পাৰে। কিন্তু এই ধৰণে অনুবাদ নকৰি, অৰ্থাৎ মূল ইংৰাজী কবিতাৰ ছন্দ আৰু পুনৰাবৃত্তিৰ কৌশল অনুকৰণ কৰিবলৈ যত্ন নকৰি কবিতাটোৰ শব্দ, ছন্দ আদি অধিক ‘অসমীয়া’ কৰি অনুবাদ কৰাও সম্ভৱ। যিকোনো অনুবাদেই এইদৰে উৎস ভাষাৰ বেছি ওচৰ চাপিব পাৰে বা লক্ষ্যভাষাৰ বেছি ওচৰ চাপিব পাৰে। ঠিক কি ধৰণৰ অনুবাদ বেছি গ্ৰহণযোগ্য হ’ব সেয়া বোধকৰোঁ পৰিৱেশ-পৰিস্থিতি লৈ বেলেগ বেলেগ হ’ব পাৰে।

কিন্তু এলিয়টৰ এই কবিতাৰ অনুবাদ আমি কোনো বিদ্যায়তনিক প্ৰয়োজনীয়তা আগত লৈ কৰা নাই, মাত্ৰ কবিতাটো পঢ়াৰ আনন্দৰ এটা অংশ হিচাপেহে তাৰ অনুবাদ কৰা হ’ল। আমাৰ বিশ্বাস যে অনুবাদ কৰাৰ প্ৰয়াসেৰে কবিতা এটাৰ বেছি ওচৰ চাপিব পাৰি। মাতৃভাষাৰ কবিতা এটাও অন্য ভাষালৈ ভাঙনি কৰি চালে সেই একেই কথা: কবিতাটোৰ সৈতে সম্বন্ধ আৰু দৃঢ় হয়, আৰু এক প্ৰকাৰৰ আনন্দ পোৱা যায়। টি এছ এলিয়টেই কৈছিল যে কবিতা হ’ল এক “উচ্চতাপৰ মনোৰঞ্জন” (“superior amusement”), আৰু কবিতাৰ অনুবাদ-কৰ্মতো যে সেই মনোৰঞ্জন আছে, সেয়া অনুবাদকসকলে নিশ্চয় জানে। অনুবাদ কৰা মুঠেই সহজ কাম নহয়, কিন্তু পৰ্বতাৰোহীয়ে যিদৰে কঠিন কাম কৰি আনন্দ পায়, অনুবাদকেও সেইদৰে কঠিন কাম কৰাৰ আনন্দ পায়। আনন্দ পাবলৈ হ’লে কিছু পৰিমাণৰ কষ্টৰ মুখামুখি হ’ব লাগিব—সেইটোৱেই নিয়ম, সাধাৰণ খেল-ধেমালিতে হওক বা সাহিত্য-সৃষ্টি বা অনুবাদ-সৃষ্টিতেই হওক, বা বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষাগাৰতেই হওক।

এলিয়টৰ কবিতাটো সাধাৰণতে তিনিটা পৰিচ্ছেদত ছপা কৰা হয় : প্ৰথম শাৰীৰ পৰা “That this was all folly.”লৈ। (আমাৰ অনুবাদত “যে এই সমস্ত প্ৰপঞ্চ কেৱল ভ্ৰান্তি”লৈ।) এই প্ৰথম পৰিচ্ছেদত কথকে সেই যাত্ৰাত পোৱা বিভিন্ন আধিভৌতিক, আধিদৈৱিক, আধ্যাত্মিক কষ্টৰ বৰ্ণনা কৰি সেই অভিজ্ঞতাৰ তিক্ততাৰ কথা সুঁৱৰিছে। দ্বিতীয় পৰিচ্ছেদ আৰম্ভ হয় “Then at dawn we came down to a temperate valley,”ৰ পৰা (আমাৰ অনুবাদত “পিছত কাহিলি পুৱাতে আমি নামি গ’লোঁ এক নাতিশীতোষ্ণ সমতল উপত্যকালৈ,”ৰ পৰা) আৰু শেষ হয় “Finding the place; it was (you may say) satisfactory.”ত (আমাৰ অনুবাদত “আৰু সন্ধিয়া, পলমকৈ হ’লেও ঠাইখন পালোঁগৈ; ক’ব পাৰি যে আমি সন্তুষ্ট হৈছিলোঁ।”ত)। এই পৰিচ্ছেদত বৰ্ণিত কিছুমান দৃশ্যাংশই যীশুৰ হ’বলগীয়া মৃত্যুৰ কথা সোঁৱৰাইছে। নৱজাতক যীশুৰ কথা ক’বলৈ যাওঁতে যীশুৰ মৃত্যুৰ কথাও টানি আনি কবিয়ে যি ধৰণৰ বৈপৰীত্যৰ সহায়স্থান ঘটাইছে, সেয়া এলিয়টৰ (আৰু আধুনিক ইউৰোপীয় সাহিত্যৰ) কবিতাৰ এটা বিশেষ বৈশিষ্ট্য। তিনি পঙিতে “দূৰ দিগন্তত তিনিজোপা গছ” দেখা পোৱাৰ পৰা পঢ়ুৱৈৰ মনলৈ আহিব জেৰুছালেমৰ বাহিৰৰ গ’লগাটা নামৰ ঠাইৰ সেই দৃশ্য—তিনিটা ফুছৰ মাজৰটোত ঈশ্বৰ পুত্ৰ যীশু আৰু কামৰ দুটাত দুটা চোৰক ফুছবিদ্ধ কৰা হৈছিল। কবিতাৰ কথকে কৈছে নৱজাত যীশুক চাবলৈ যোৱাৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা, কিন্তু তেওঁৰ বৰ্ণনাই পাঠকৰ মনলৈ আনি দিছে প্ৰভু যীশুক ফুছবিদ্ধ কৰা দৃশ্য। এয়া মাত্ৰ এটা উদাহৰণ। (যীশুৰ বিশ্বাসঘাতক জুদাছলৈ মনত পেলায় ‘ৰূপৰ মূদ্ৰা’ৰ বাবে পাশা মৰা হাত আৰু মদৰ দোকানৰ পৰিৱেশ, পথাৰত দৌৰ দিয়া বগা ঘোঁৰাটোৱে মনত পেলায় যীশুলৈ...) এনে অনেক বৈপৰীত্যৰ সহায়স্থানে সৃষ্টি কৰা দ্ব্যৰ্থতাই আকৌ পঢ়ুৱৈক তিনি পঙিতৰ মনৰ উণ্ডলখুণ্ডল অৱস্থাৰ উমান দিয়ে, আৰু অৰ্থক লৈ হোৱা এই আটাইবোৰ খেলাৰ পৰা প্ৰকাৰণ্তে বুজা যায় ধৰ্ম সলনি কৰা কবিৰ মনৰ অৱস্থা। ইউনেটেৰিয়ান গীৰ্জাৰ অতি সন্মানীয়, প্ৰতিষ্ঠিত পৰিয়ালৰ সদস্য, উইলিয়াম গ্ৰীনলীফ এলিয়ট হেন ব্যক্তিৰ নাতি এলিয়টে ইউনেটেৰিয়ানিজম ত্যাগ কৰা সহজ নাছিল। এই বিষয়ে তেওঁৰ মনত সৃষ্টি হোৱা দ্বন্দ্ব, সংঘাতৰ কোনো তথ্য আমাৰ হাতত নাই, কিন্তু তেওঁৰ ধৰ্মান্তৰৰ বছৰতে লিখা এই কবিতাই যেন এই বিষয়ে বহুত কথাই কয়। কবিতাটোৰ তৃতীয় আৰু শেষ পৰিচ্ছেদত কথকে যে এই যাত্ৰা শেষ হোৱাৰ বহুত দিনৰ পিছত কাৰোবাক এই যাত্ৰাৰ কাহিনী কৈছে—লিখি ৰাখিবলৈ—সেয়া স্পষ্ট হৈছে: “এয়া আছিল অনেক দিন আগৰ কথা, মোৰ মনত পৰে...”। আৰু এই অন্তিম পৰিচ্ছেদত কথকৰ মনৰ ভিতৰৰ দ্বন্দ্ব অতি স্পষ্টকৈ ধৰা পৰিছে, আৰু পুনৰ এলিয়টে পুনৰুক্তিৰ মনোৰম ব্যৱহাৰেৰে কথকৰ মনৰ দ্বিধা দৰ্শাইছে :

...but set down
 This set down
 This: were we led all that way for
 Birth or Death? There was a birth, certainly,
 We had evidence and no doubt. I had seen birth and death,
 But had thought they were different; this Birth was
 Hard and bitter agony for us, like Death, our death.

তেওঁ কৈ যোৱা কথা লিখি যোৱা মানুহজনক পঙিতে হঠাৎ জোৰ দি কৈছে যে এই কথাটো লিখিবলৈ নাপাহৰিবা :

কিন্তু এইটো কথা লিখাচোন,
 এইটো কথা লিখা:

আমাক ইমান দূৰ বাট দেখুৱাই কিয় নিয়া হৈছিল? জন্মৰ বাবে নে মৃত্যুৰ বাবে?
জন্ম যে হৈছিল, সেয়া নিশ্চিত,
আমি প্ৰমাণ পাইছিলোঁ, কোনো সন্দেহ নাই। জন্ম আৰু মৃত্যু মই আগেয়ে দেখিছিলোঁ,
কিন্তু দুয়োটা পৃথক বস্তু বুলি ভাবিছিলোঁ; এই জন্ম আছিল
অতি কঠোৰ, তিক্ততাপূৰ্ণ, কষ্টকৰ : মৃত্যুৰ দৰে, আমাৰ মৃত্যু।

জন্ম আৰু মৃত্যুক এইদৰে সানমিহলি কৰি এলিয়টে তিনি পণ্ডিতৰ মনৰ অৱস্থাৰ কথা কৈছে, কিন্তু
আওপকীয়াকৈ সেয়া তেওঁৰ নিজৰে মনৰ দ্বিধাৰ বৰ্ণনা। এয়া অবিশ্বাসীয়ে বিশ্বাসলৈ গতি কৰা যাত্ৰাৰ
বৰ্ণনা নহয়, এয়া এটা ধৰ্ম বিশ্বাসত মজি থকা মানুহে সেই ধৰ্ম এৰি অন্য এটালৈ গতি কৰোঁতে হোৱা
মনোকষ্টৰ বৰ্ণনা। তিনি পণ্ডিতে তেওঁলোকৰ ঠাইৰ পুৰণি, মূৰ্তি পূজাৰ পয়োভৰ থকা ধৰ্ম (“কিন্তু ইয়াৰ
পুৰণি ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতিত আমি আৰু শান্তি নাপালোঁ, অচিনাকি হৈ পৰা মানুহবোৰে খামুচি ধৰি আছে
সিহঁতৰ সেই দেৱতাবোৰ।”) এৰি যীশুক মানিবলৈ বাধ্য, কাৰণ তেওঁলোকে বুজি পাইছে যে যীশুৱেই
সেই মছিহা যাৰ আগমনৰ কথা তেওঁলোকৰ শাস্ত্ৰই কয়, কিন্তু সদায় মানি অহা ধৰ্ম এৰি নতুন ধৰ্ম
গ্ৰহণ কৰা যে সহজ নহয়। এলিয়টৰ মূৰত পবিত্ৰ জল ঢালি তেওঁক এংলো কেথলিক গীৰ্জাই আদৰি
ল’লে, কিন্তু ককাদেউতাকৰ ধৰ্ম এৰি অহা তেওঁৰ বাবেও আছিল দুৰূহ। কবিতাৰ মাধ্যমেৰে এলিয়টে
এই মনোকষ্টৰ অতি সুন্দৰ নাটকীয় ৰূপ দিছে। এলিয়টৰ কবিতা বুজিবলৈ কঠিন বুলি ওচৰ
নচপাতকৈ ১৯২৭ চনৰ পৰা একেৰাহে কেইবছৰ মান তেওঁ লিখা Ariel Poems (বিশেষকৈ ‘Journey
of the Magi’, ‘Song for Simeon’, আৰু ‘Marina’)ৰে এলিয়টৰ কবিতাত ভুমুকি মাৰি আনন্দিত আৰু
লাভান্বিত হ’ব পাৰি, আৰু পঢ়ি থকা কবিতাটো মাতৃভাষালৈ ভাঙনি কৰি চালে সেই আনন্দ দুগুণ
হ’ব।

ড° সঞ্জীৱ কুমাৰ নাথ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজী বিভাগৰ সহযোগী অধ্যাপক। তেওঁৰ
অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰসমূহ হ’ল কবিতা, আফ্ৰিকীয় সাহিত্য, অনুবাদ অধ্যয়ন, লোকসাহিত্য আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক
সমীক্ষা।